

Koloniseert de Vlaamse Gaai *Garrulus glandarius* het stedelijke gebied van Nederland?

Pierre Maréchal

In Het Vogeljaar 42 (3): 142 riep de redactie op om waarnemingen toe te sturen over Vlaamse Gaaien in stedelijk gebied. Er zijn diverse reacties binnengekomen, maar anderzijds te weinig om een algemeen beeld te krijgen. Deze reacties hebben wij aangevuld met gegevens uit de literatuur. Met betrekking tot de omvangrijke literatuur die zou kunnen worden geraadpleegd, hebben wij ons sterk beperkt. Ondanks dat, hopen wij door het schrijven van dit artikel een kleine aanzet te geven bij de bestudering van de recente kolonisatie van het stedelijke landschap door Vlaamse Gaaien. Tegelijk hopen wij dat er meer aandacht ontstaat voor deze ontwikkeling.

Tijdsse aan het woord

'In den broedtijd leggen zij dat luidruchtige weten geheel af, het worden dan stille vogels en het vinden van een gaaiennest of het nagaan van de wegen van een broedenden gaai behoort, om zoo te zeggen, tot de ornithologische bezigheden van hooger rang. Toch moet gij het nest niet te ver zoeken, tenminste ik heb mijn meeste gaaiennesten gezien in de nabijheid van menselijke woningen en wel van moderne villa's' (Thijssse 1938).

Over het dicht nabij woningen foerageren, werd in ons land aan het begin van deze eeuw al het een en ander opgeschreven (Gantvoort 1905, Mesdag 1905, Snouckaert 1905). Des te opvallend is dat Mörzner Bruijns (1961) in een vergelijkend onderzoekje tussen Utrecht-stad, Utrecht-park, Zeist villawijk en een Veluws dorp, alleen voor de villawijk in Zeist het voorkomen van de Vlaamse Gaai vaststelde in een dichtheid van minder dan één paar per tien hectare.

Tijd van het jaar

De tijd van het jaar en de daarin heersende weerscondities zijn van invloed op het signaleren van Vlaamse Gaaien. Zo lokte bijvoorbeeld de strenge winter van 1955/1956 veel Vlaamse Gaaien naar het dorp Vijfhuizen. Ze zochten er naar 'noodvoedsel' (Van der Meer 1957). Bij de Vlaamse Gaai loopt de broedcyclus van 1 april tot 1 augustus. De tijd waarin zij wettelijk zijn beschermd, loopt van 1 mei tot 15 juli (Maréchal 1986). Met name in het beschermde deel van de broedcyclus is het voor een oppervlakkige waarnemer dikwijls moeilijk om het voorkomen van de Vlaamse Gaai vast te stellen. Wanneer in april Vlaamse Gaaien worden gezien, is het goed om verderop in het seizoen gericht op observatiepad te gaan. De kans is groot dat zij zich toch in het gebied ophouden. Op die manier heeft ondergetekende in Eindhoven heel wat broedparen kunnen ontdekken.

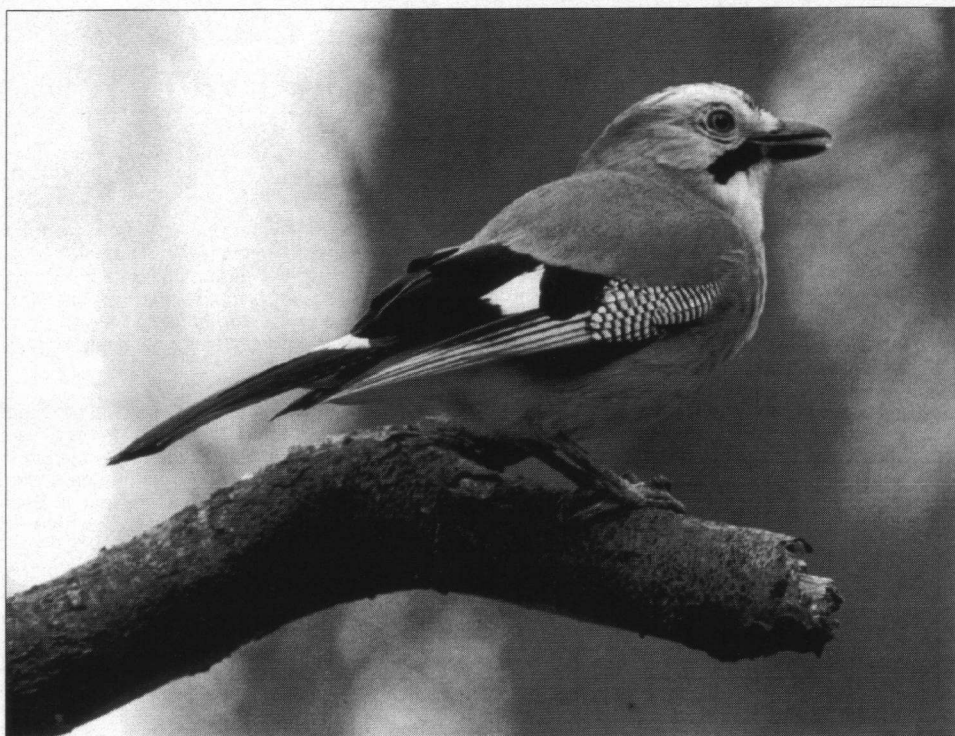
Stedelijk groen en successie

Steden zijn in de loop van tijd drastisch van structuur veranderd van dichte compacte bebouwing naar meer open ruimten met veel particuliere tuinen(tjes) en openbaar groen. Veel bomen zijn in de loop der tijd flink gegroeid en in het plantsoen en tuinen hebben wat betreft de soor-

tensamenstelling van planten heel wat veranderingen plaatsgevonden. In veel parken is bovendien onder de bomen een ondergroei met struiken aanwezig, die in de broedperiode de nodige beschutting geeft aan de Vlaamse Gaai. In Eindhoven dringen de Vlaamse Gaaien via beek en spoor begeleidend groen door tot in het centrum. Parken, villawijken, grote tuinen, kerkhoven, pleinen en wegen met hoge bomen vormen 'stepping-stones' (1) waarlangs Vlaamse Gaaien zich buiten de broedperiode bij voorkeur bewegen. Rob van Schagen meldt ook het voorkomen in het industriegebied Sloterdijk II op het terrein

Bij de Vlaamse Gaai loopt de broedcyclus van 1 april tot 1 augustus. De wettelijke bescherming is van 1 mei tot 15 juli. Foto: Henk Harmsen.

In de vroege ochtend zijn Vlaamse Gaaien in de buurt van parken en de kleinere stadstuinjes aan te treffen.

Foto: Henk Harmsen.

van het Dagblad De Telegraaf. Anderzijds zijn zij vaak al vliegend over grote boomarme wijken waar te nemen. In de vroege ochtend zijn Vlaamse Gaaien in de buurt van parken in de kleinere stadstuinjes aan te treffen. Dat verandering in het landschap kan leiden tot het in omvang toenemen van het verspreidingsgebied van de Vlaamse Gaai, is bijvoorbeeld ook bekend uit Israël. Daar kwam deze vogelsoort vroeger alleen voor in Samaria en Judea (Man 1980). Parken die worden aangelegd maar waar men voorheen oude bomen heeft gespaard en in het aanlegplan heeft opgenomen, kunnen snel door Vlaamse Gaaien worden gekoloniseerd (Löhr 1968).

Opvallende verschillen

Zoals wij al eerder schreven is het niet doenlijk om alle literatuur over het al dan niet broeden van Vlaamse Gaaien in stedelijk gebied te vermelden. Het valt echter op, dat zelfs in veel (recente) onderzoeken de Vlaamse Gaai ontbreekt en in weer andere niet. Piechocki (1956) publiceerde een foto van een Vlaamse Gaai broedend in een open nestkast in een gebiedje in het Duitse Halle met een duidelijk afwijkende omgevingsstructuur, dan wij van stedelijk gebied gewend zijn. In een tabel zet hij een aantal broedgegevens op een rij van Vlaamse Gaaien in stedelijke omgeving. Er zijn gegevens bij afkomstig uit 1922! Voor Hessen wijst Thomas (1983) eveneens op het 'Verstädterungsprocesz'.

In steden van Mecklenburg zou zelfs sinds 1955 een toename van Vlaamse Gaaien zijn vastgesteld. Het voorkomen van Vlaamse Gaaien in steden is ook bekend van Westfalen (Peitzmeier 1969). Andere niet mis te verstane bronnen uit Duitsland zijn bijvoorbeeld Keve 1969 en Jost 1987. De Vlaamse Gaai is eveneens geen onbekende in de Londense parken (Tomialojc 1978). Maar bijvoorbeeld niet in Brussel (Rabosee 1989). Ook de Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland (1981) maakt in het boek 'Randstad en Broedvogels' geen melding van broedgevalen in steden. Daarentegen wordt voor het Leypark in Tilburg door Moller Pillot (zj) toename van Vlaamse Gaaien gemeld. Lam (1987) meldt het voorkomen van de Vlaamse Gaai in gebieden met groene zones van Hilversum.

Enkele reacties

Van de op ons verzoek toegestuurde reacties, zijn er een aantal die het vermelden waard zijn. Taapken meldt het voorkomen in de tuinen aan de rand van Hilversum sinds 1934. Hij merkt op dat zijns inziens Vlaamse Gaaien altijd aan de randen van dorpen, gehuchten en steden hebben gebroed. In de opinie van de schrijver van dit artikel speelt iets soortgelijks zich nu ook af, maar ook binnen steden vanuit het opgaande groen. Taapken wijst eveneens op het belang van het voorkomen van rijke vruchten (zaden) producerende bomen. Hij meldt tevens het pin-da's pikken van mezenslingers in moeilijke win-

terse perioden door Vlaamse Gaaien. Met Taapken vindt de schrijver dezes dat wellicht ook de bescherming van de Vlaamse Gaai in stedelijk gebied tegenover de jacht in het buitengebied een bijkomende vestigingsfactor kan zijn. Kerssies schrijft over Beilen en maakt melding van zijn inventarisaties van een woonwijk (circa 50-60 hectare) met veel groen. Hem is sinds zijn kinderjaren (ongeveer vanaf 1956) bekend dat in dit gebied nimmer Vlaamse Gaaien hebben gebroed, nu trof hij vier broedparen aan! Uit het gedrag meent Kerssies te kunnen concluderen dat dit in vergelijking met vroeger is veranderd: 'In de broedtijd 'struinen' zij ook de hele buurt af op zoek naar prooi. Ik zie ze regelmatig in onze eigen tuin.' In een brief uit Zwolle van mr. Van Rossum du Chattel, wordt eveneens melding gemaakt van niet eerder waargenomen Vlaamse Gaaien in zijn achtertuin. Zijn woning is gelegen aan een straat met hoge bomen. Veenhuizen meldt voor Eindhoven een kennelijke toename en een mogelijke aandachtsoort voor nadere inventarisatie.

Voorlopige conclusies

In Nederland is tot dusver weinig vogelonderzoek gedaan in steden. Dit leidt tot grote onbekendheid over het voorkomen van soorten. Daar waar wel wordt geïnventariseerd, bestaat de kans dat Vlaamse Gaaien niet worden waargenomen omdat te weinig aandacht wordt besteed aan het gedrag in de inventarisatieperiode. Vlaamse Gaaien verkregen entree tot het stedelijke landschap via bestaande opgaande groenelementen vanuit de buitengebieden. Van echte synantropie is vermoedelijk bij de Vlaamse Gaai in Nederland nog geen sprake.

Vlaamse Gaaien verkregen entree tot het stedelijk landschap via bestaande opgaande groenelementen vanuit de buitengebieden.

Foto: Henk Harmsen.

■ Pierre Maréchal, postbus 1187, 5602 BD Eindhoven.

Met dank aan mr. M.J. van Rossum du Chattel, Zwolle, P. Kerssies, Beilen, Rob van Schagen, Breukelen, Jaap Taapken, Baarn en Willem Veenhuizen, Eindhoven.

Noot 1: Een stepping-stone is een soort habitateiland. Een op zichzelf geïsoleerd steunpunt waardoor planten en dieren zich sprongsgewijs kunnen verspreiden tussen een of meer uiteengelegen habitats (Maréchal 1991).

LITTERATUUR:

- Gantvoort, G.J. (1905): Vlaamsche Gaai. De Levende Natuur 10 (9): 147.
- Jost, O. (1987): Brutökologische Besonderheiten bei Baumfalken (*Falco subbuteo*), Eichelhäher (*Garrulus glandarius*) und Kuckuck (*Cuculus canorus*) 1986 im Landkreis Fulda. Vogel und Umwelt 4 (6): 361-362.
- Keve, A. (1969): Der Eichelhäher (*Garrulus glandarius*). Die Neue Brehm-Bücherei. Wittenberg-Lutherstadt.
- Lam, E. (1987): Enige aanvullingen op de broedvogels in de bebouwde kom van Hilversum. De Korhaan 21 (3): 71-73.
- Löhrl, H. (1968): Jakob mit dem Hundepfiff. Vogelkosmos 5 (7): 220-225.
- Man, S. (1980): Israel. Land and Nature 5 (3): 117-122.
- Maréchal, P. (1986): Ook zij horen er bij. De kraaien vragen onze aandacht. EEBV-project, Eindhoven.
- Maréchal, P. (1991): Wordenwijzer Ecologie. Lisse.
- Meer, F. van der (1957): Vogelwaarnemingen in en om Vijfhuizen. De Levende Natuur 60 (8): 185-187.
- Mesdag, T. (1905): Vlaamsche Gaai. De Levende Natuur 10 (9) L 147.
- Moller Pillot, H. (zj): Schriftelijke mededeling.
- Mörzer Bruijns, M.F. (1961): De dichtheid van broedvogelbevolkingen in bebouwde kommen. De Levende Natuur 64 (9): 193-240.
- Peltzmeier, J. (1969): Avifauna von Westfalen. Abhandlungen aus dem Landesmuseum für Naturkunde zu Münster in Westfalen 31 (3): Sonderheft. Münster.
- Plechock, R. (1956): Zur Verstädtierung des Eichelhähers. Der Falke (3): 10-17.
- Rabosee, D. (1989): Atlas des oiseaux nicheurs de Bruxelles premiers résultats: 1989. Aves 26 (3-4): 169-182.
- Snouckaert van Schauburg, R.C.E.G.J. baron (1905): Vlaamsche Gaai. De Levende Natuur 10 (9): 61-62.
- Thijssen, J.P. (1936): Het Vogeljaar. Bij Huis en Hof. Vierde druk. Laren (N.-H.).
- Thomas, B. (1983): Zur Avifauna von Mainz. Ergebnisse einer Brutvogel-Rasterkartierung 1982. Naturhistorisches Museum Mainz.
- Tomialojc, L. (1978): The influence of predators on breeding woodpeckers in London Parks. Bird Study 25: 2-10.
- Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland (1981): Randstad en Broedvogels. Tilburg.